



Konservatoryum Conservatorium

Çeviri Makalesi | Translation Article

📄 Açık Erişim | Open Access

“İmparator Olmak İsterdim” (K 539), Vatansever Bir Savaş Şarkısı Mıdır?

“Ich Möchte Wohl Der Kaiser Sein” (Kv 539)-Ein Patriotisches Kriegslied?

Fatma Gökçe Çiçek Tuğır¹  

¹ Viyana Müzik ve Sahne Sanatları Üniversitesi, Institut für Musikwissenschaft und Interpretation, Viyana, Avusturya



Öz

Sanat sosyolojisi, sanatı içinde bulunduğu fenomenlerle birlikte, toplumsal sürecin bir parçası olarak ele alır. Sanat üretimi, bireysel gibi görünen ama aslında toplumsal düzeyde incelenebilecek bir olgudur. Çünkü sanatçı içinde bulunduğu toplumla ilişki içerisinde; dolayısıyla içinde bulunduğu toplumdan bağımsız düşünülemez. Gerard Ammerar, bu makalesinde, Avusturya’da Türk etkisinin doruk döneminde bestelenmiş olan Mozart’ın K. 539 numaralı ‘İmparator Olmak İsterdim’ ariasının arka planını irdeler. Tam da Türklerle savaş döneminde bestelenen bu eser, daha önce söylenildiği gibi vatansever bir savaş şarkısı mıdır yoksa toplumun düşüncelerini hicivsel bir dille ele alan bir parodi midir? Ammerar, bahsi geçen ariyayı, dönem Avusturya’sının toplumsal bir çıktısı olarak ele alır ve dönemin siyasal, sosyal, politik ve ekonomik bileşenlerini inceler. Üretilen sanat yapıtlarından örnekler verdiği gibi, dönem gazete haberlerinden de bilgiler sunarak, yapıtın içine doğduğu toplumu anlamamıza yardımcı olur. Yani sıra makalenin son kısmında iç-müziksel analizlerle ariyaya dair açık savını ortaya koyar. Çalışma, Gerard Ammerar’ın 1996 yılında kaleme aldığı makalenin çevirisini sunacaktır.

Abstract

The sociology of art examines art as a part of the social process, together with the phenomena it is in. Art production is a phenomenon that seems individual but can actually be examined at a social level. Because the artist is in a relationship with the society he is in; therefore, he cannot be considered independent of the society he is in. In this article, Gerard Ammerar examines the background of Mozart's aria K. 539, "I Would Like to Be an Emperor", which was composed during the peak period of Turkish influence in Austria. Is this work, composed during the war with the Turks, a patriotic war song as previously stated, or is it a parody that addresses the thoughts of the society in a satirical language? Ammerar considers the aria as a social output of the Austrian period and examines the political, social, political and economic components of the period. He helps us understand the society in which the work was born by giving examples from the works of art produced and also providing information from newspaper reports of the period. In addition, in the last part of the article, he presents his clear argument about the aria with internal-musical analyses. The study will present a translation of the article written by Gerard Ammerar in 1996.

Anahtar Kelimeler Mozart • Ammerar • Türk Savaşı

Keywords Mozart • Ammerar • Turkish War

Yazar Notu

Makale Avusturyalı tarihçi Gerhard Ammerar’ın (Salzburg Üniversitesi), 1996 yılında Salzburg Uluslararası Mozarteum Vakfı Bibliotheca Mozartiana: Digital Koleksiyonlar için kaleme alınan çalışmasının çevirisini sunacaktır. Orijinal (Almanca) makale için bakınız: <https://digibib.mozarteum.at/urn:nbn:at:at-moz:2-61448>



“ Atıf | Citation: Çiçek Tuğır, F. G. (2025). “Ich Möchte Wohl Der Kaiser Sein” (Kv 539)-Ein patriotisches kriegslied?. *Konservatoryum-Conservatorium*, 12(1), 494-505. <https://doi.org/10.26650/CONS2025-1634082>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. 

© 2025. Çiçek Tuğır, F. G.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Fatma Gökçe Çiçek Tuğır gokcecipektugur@gmail.com



“İmparator Olmak İsterdim” (K 539), Vatansever Bir Savaş Şarkısı Mıdır?

Mozart, muhtemelen en popüler -enstrümantal- “allaturka” eseri olan “Türk Marşı” ve KV. 384 “Saraydan Kız Kaçırma”nın yanı sıra üçüncü kez Osmanlıları eserine taşıdı: Avusturya-Türk Savaşı’na (1788-1791) istinaden, “bugün nadiren seslendirilen, solo şarkı “Ich möchte wohl der Kaiser sein” (Ben imparator olmak isterdim) adlı eseri bestelemiştir; Otto Biba yakın zamanda bu eseri “alevli bir vatanseverlik” olarak nitelemiştir.¹ Ancak saygın müzik bilimcisinin 1990/91 Viyana’daki yıldönümü sergisi katalogunda yaptığı yorum, yani 1788 yılında Avusturya’nın müttefik olarak Rusya ile birlikte Türklere karşı başlattığı savaşın “Viyana’da etkisinin hissedilmediği” varsayımı, tarihsel gerçekliğin oldukça uzağındadır.²

Mozart’ın “savaş şarkısı”, edebiyatçı Johann Wilhelm Ludwig Gleim’in (1719–1803) on iki yıl önce kaleme aldığı bir şiirin bestelenmesidir. Mozart, bu melodiyi 5 Mart 1788 tarihinde, *Leopoldstadt* Tiyatrosu’nda popüler olan bass-buffo (komik bas) ve komedyen Friedrich Baumann için bestelemiştir; Baumann bu şarkıyı iki gün sonra verdiği bir konserde seslendirmiştir³. Bu, imparatorun Viyana’dan ayrılarak ordusuna katılmasından sadece birkaç gün, Avusturya’nın 9 Şubat 1788’de Osmanlı’ya savaş ilan etmesinden ise bir ay bile geçmeden öncesinde gerçekleşmiştir.

Şarkının bestesiyle ilgili yorumdan önce, Mozart’ın ve genel olarak Viyana’daki halkın yeni başlayan Türk savaşına karşı duyduğu ruh hâli ve tutumu sorgulamak yerinde olacaktır.

1. 1781’de II. Katerina ile II. Joseph arasında, özellikle Rusya’nın hedefleri doğrultusunda Osmanlı’ya karşı bir savaş için yapılan ittifak, yalnızca yurtdışında değil, Avusturya’da da sert eleştirilere maruz kalmıştır. Ortalıkta dolaşan söylentiler ve savaş hazırlıkları, yerli halk arasında da olumsuz tepkilere yol açmıştır⁴. II. Katerina ve II. Joseph’in birlikte yaptıkları, *Sivastopol*’da inşa edilen bir savaş limanını da içeren provokatif bir gezi sonrasında, Sultan Abdülhamid 1787’de önleyici bir savaş başlatmış, buna karşılık II. Joseph, anlaşmayla taahhüt edilen 30.000 kişilik yardım birliği yerine yaklaşık 300.000 askerle Osmanlılara karşı sefere çıkmıştır⁵. Ancak bu sefer, taktik hatalar ve yaşlı ve yetersiz Mareşal Kont Lacy’nin tereddütleri nedeniyle neredeyse bir felakete dönüşmüştür.⁷

Uzaklarda yürütülen savaşın yol açtığı büyük yükleri Habsburg devleti ve özellikle de halk sırtlamak zorunda kalmıştır. Savaş sayısız can kaybına neden olmuş, bu kayıpların büyük bölümü, ana ordunun kamp kurduğu bataklık *Semlin* bölgesindeki kötü koşullardan kaynaklanmıştır. Yalnızca 1788 Haziran başından

¹ Otto Biba, [Objektbeschreibung zum Türkischen Marsch], in : Zaubertöne . Mozart in Wien 1781 –1791, Katalog zur Ausstellung des Historischen Museums der Stadt Wien im Künstlerhaus 6 . Dezember 1990 bis 15 . September 1991 , Wien 1990 , S . 280 . - Daraufhinzuweisen ist allerdings auf die Tatsache , daß sich die jüngere Literatur mit dem letzten österreichischen Türkenkrieg wenig befaßt hat und über eine Zusammenfassung der älteren Publikationen nicht hinausgegangen ist ; vergleiche vor allem Karl Gutkas , Kaiser Josephs Türkenkrieg , in : Österreich zur Zeit Kaiser Josephs II . Katalog der Niederösterreichischen Landesausstellung im Stift Melk 1980 , Wien 1980 , S . 271- 273 und 671- 674 (Objektbeschreibungen) ; Erich Donnert , Joseph II. und Katharina II. Ein Beitrag zu Österreichs Rußland- und Orientpolitik 1780–1790, in : Österreich im Europa der Aufklärung . Kontinuität und Zäsur in Europa zur Zeit Maria Theresias und Josephs II . Internationales Symposium in Wien 20 . - 23 . Oktober 1980 , Band 1 , Wien 1985 , S . 576- 580 ; vergleiche auch den noch immer gültigen Hinweis auf das bestehende Literaturdefizit bei Karl Teply, Das österreichische Türkenkriegs- zeitalter , in : Zygmunt Abrahamowicz und andere (Herausgeber) , Die Türkenkriege in der historischen Forschung, Wien 1983 , S . 48

² Programmheft zu den Mozart-Martineen 1995 , Salzburg 1995 , S . 75

³ Neue Mozart-Ausgabe (NMA) II/7 , Band 4 , Kassel etc . 1972 , S . IX-X

⁴ Paul von Mitrofanov , Joseph II. Seine politische und kulturelle Tätigkeit, 1. Teil , Wien- Leipzig 1910 , 5 S . 211 .

⁵ Reinhold Neumann- Hoditz , Katharina II. die Große mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten , Reinbek bei Hamburg 1988 , S . 185 .

⁶ Hanns Leo Mikoletzky , Österreich . Das große 18 . Jahrhundert , Wien 1967 , S . 366 .

⁷ Adolf Beer, Die orientalische Politik Oesterreichs seit 1774, Prag- Leipzig 1883 , S . 96 ; Edith Kotasek , Feld- marschall Graf Lacy. Ein Leben für Österreichs Heer , Horn s . a . , besonders S . 170 ff.



1789 Mayıs sonuna kadar olan sürede, 172.000 asker başta ateşli hastalıklar ve dizanteri olmak üzere çeşitli hastalıklara yakalanmış, bunların 33.000'i hayatını kaybetmiştir.⁸

Zaten yıllardır hastalıklarla boğuşan II. Joseph, ordusuna katıldıktan birkaç ay sonra ağır hasta bir şekilde Viyana'ya geri dönmüş⁹ ve ölümünden hemen önce sevgili devlet şansölyesi Wenzel Anton Kaunitz tarafından bir mektupta “daima imparatorluğun yıkıcısı” olarak nitelendirilmiştir.¹⁰ Halk, imparatorun ölümüne kayıtsız kalmıştır.¹¹

Bunun başlıca nedeni bu savaş ile birlikte, 1787 yılında uygulamaya konan ve iş gücünden muaf erkeklerin zorunlu askerlik hizmetine tabi tutulmasını öngören yeni asker toplama sistemidir. 1788'deki düşük asker alımı oranları nedeniyle birçok genç kendini sakatlamış, bazıları suça karışmış¹² ya da askerden kaçmak için ülkeden kaçmıştır.¹³ Miras bölgelerinden zorunlu askere alma işlemlerinde yaşanan zorluklara ilişkin raporlar artmıştır.¹⁴ Ayrıca halk, savaş sonrası ağır hasta veya sakat dönen askerlerin, genellikle çok sayıdaki firarıyla birlikte dilenerek ya da hırsızlık yaparak ülke içinde başıboş dolaşmasından da ciddi şekilde etkilenmiştir.¹⁵

Savaş, II. Joseph'in hükümetinin ilk yıllarında gelişen ekonomiyi de ciddi şekilde etkilemiş, 1790'ların ortalarına kadar süren durgunluk belirtilerine katkıda bulunmuştur.¹⁶ En başta zarar gören, o dönemde büyük ilerlemeler kaydeden ve hatta Fransa'nın yüzyıllardır süren üstünlüğünü sarsan Osmanlı ile Avusturya arasındaki ticaret olmuştur.¹⁷ Ancak daha ağır sonuçları olan unsur, savaş maliyetleridir: Bu maliyetler, devlet kasasında (ek) bir delik açmıştır; dolaşımdaki para miktarını artırmak¹⁸ bile bu açığı kapatamamıştır. Türk savaşının maliyeti 220 milyon guldenin üzerindeydi¹⁹; devlet borcu, 1788 yılında 342 milyon gulden iken 1790 yılında 370 milyona çıkmıştır²⁰. İç ve dış kredi işlemleriyle yalnızca 123 milyon gulden karşılanabilmiş, bu nedenle yeni gelir kaynakları aranmaya başlanmıştır. “Kasa boşsa, vergi ilan edilir”²¹ — 1788 yazında

⁸A . J . Groß Hoffinger, Lebens- und Regierungsgeschichte Josephs des Zweiten und Gemälde seiner Zeit, Stutt- 10 gart — Leipzig 1836 , S . 473 —474 .

⁹Mikoletzky, Österreich , a . a . O . , S . 365- 366 .

¹⁰Zitiert nach ebenda , S . 367 .

¹¹Vergleiche dazu Friedrich Engel-Janosi , Josephs II. Tod im Urteil der Zeitgenossen , in : Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 44 (1930) , S . 324- 346 .

¹²So berichtet etwa Johann Carl Hauckh , Leitfaden zu dem Kenntnisse der gefürsteten Grafschaft Tyrol für die Zuhörer der politischen Wissenschaften entworfen , Innsbruck 1789 , S . 56 : „ Das junge Mannsvolk besonders übt sich gern in Scheibenschüssen , ist aber einer militärischen Aushebung so abgeneigt , daß einige lieber Diebstähle begehen , nur , um durch eine solche Mackel von diesem Stande ausgeschlossen zu werden .

¹³Mitrofanov, Joseph II , a . a . O . , S . 371 und 387 .

¹⁴Vergleiche zum Beispiel mehrere diesbezügliche Meldungen im Bestand : Tiroler Landesarchiv, Jüngerer Gubernium , Militäre 1787 , Faszikel 1333 , Nummer 50/9 . - In Tirol war das 1784 eingeführte Konskriptionswesen angesichts des heftigen Widerstandes der Bevölkerung nicht durchzusetzen und mußte schließlich 1790 wieder aufgehoben werden (Mitrofanov, Joseph II , a . a . O . , S . 381).

¹⁵In Bettler- und Vagantenordnungen wird auf diesen Umstand wiederholt hingewiesen , vergleiche zum Beispiel Tiroler Landesarchiv, Handschrift 1223 .

¹⁶Roman Sandgruber , Inflationskonjunktur und Alltagsnot in Österreich zur Zeit der Napoleonischen Kriege, in : Anna M . Drabek , Walter Leitsch , Richard G . Plaschka (Herausgeber) : Rußland und Österreich zur Zeit der Napoleonischen Kriege, Wien 1989 , S . 181 . (Österreichische gen der Kommission für die Geschichte Österreichs . 14 .) Akademie der Wissenschaften . Veröffentlichun

¹⁷i Hans Halm , Habsburgischer Osthandel im 18 . Jahrhundert . Österreich und Neu-rußland (II) : Donauhandel und-schiffahrt 1781 —1787, München 1954 , S . 185 . (Veröffentlichungen des Osteuropa- Institutes München .) Vergleiche auch Christian Kaul , Die Rechtsstellung der türkischen Juden in Wien . Auf Grund der Österreichisch Türkischen Staatsverträge , in : Heinz Kienzl , Kurt Prokop (Herausgeber) , Die Rechtsstellung der türkischen Ju- den in Wien , Melk 1992 , S . 11 , 16 und 47 . (Schriftenreihe der Liga der Freunde des Judentums . 3 .)

¹⁸Roman Sandgruber , Ökonomie und Politik . Österreichische Wirtschaftsgeschichte vom Mittelalter bis zur 20 Gegenwart , Wien 1995 , S . 222 .

¹⁹Gustav Otruba , Wirtschaft und Wirtschaftspolitik im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus , in : Die Wirtschaftsgeschichte Österreichs , herausgegeben vom Institut für Österreichkunde , Wien 1971 , S . 121 .

²⁰Ebenda , S . 121 . In dieser Summe inkludiert sind die kursierenden Bancozettel (1788 : 22 , 6 Millionen Gulden.

²¹(Anonym ,) Ein Wort im Vertrauen über den Türkenkrieg, Wien 1788 , S . 31 .

yayımlanan ve büyük yankı uyandıran bir savaş karşıtı broşürdeki bu kehanet, 13 Kasım’da yürürlüğe giren savaş vergisi fermanıyla gerçeğe dönüşmüştür. Bu durum, Viyana’da kafa karışıklığına neden olmuştur.²² Vergi gelirlerinin artırılmasına paralel olarak²³, nominal ve reel ücretlerin düşmesinden muzdarip Viyana halkı arasında hoşnutsuzluk da artmıştır²⁴. Johann Pezzi, savaşın ilk yılında Viyana’da gıda fiyatlarının iki katına çıktığını bildirmektedir.²⁵ Somut savaş örneği bir yana, Yedi Yıl Savaşı’nın sona ermesinden bu yana Aydınlanma’nın etkisiyle savaşa yönelik genel bir eleştiri gelişmiştir. Bu söylem, edebiyatta öne çıkan bir konu hâline gelmiş, özellikle Voltaire ve Rousseau’nun fikirleri Avusturya’da kalıcı bir etki yaratmıştır.²⁶

2. 1781 yılında sansür kurallarının gevşetilmesiyle, II. Joseph bir “fikir basını”nın temelini atmıştır. Bu da, “kamuoyu”nu yansıtan, fakat aynı zamanda onu etkileyen bir gazete ve broşür seline yol açmıştır. Viyanalıların okuma tutkusu – en alt sınıflara kadar – deyim yerindeyse efsaneydi. Bu yazılar yalnızca asil salonlarda ve kafelerde değil, aynı zamanda sade bira ve şarap evlerinde de bulunuyordu; kitapçılarda ve gazete bayilerinde ya da sokak satıcıları aracılığıyla birkaç *Kreuzer*’e satılıyorlardı.²⁷

1784’ten itibaren Kaunitz’in özel sekreteri olan Johann Pezzi, sadece gazeteciliğin kamuoyu üzerindeki yönlendirici etkisine değil, aynı zamanda Türk savaşına dair söylemin kapsamına ve şiddetine de ironik bir şekilde değinmiştir:

“İşin ciddiyetini bir kenara bırakırsak, farklı sınıflardan insanların bu mesele hakkında konuşmalarını, yorumlamalarını ve tartışmalarını dinlemek tam bir eğlence. Çoğu bir gazete yazarını kendine rehber edinmiş, onun gevezeliklerini körü körüne takip ediyor [...]. İnsanlar bu görüşler uğruna meyhanelerde sadece sözle değil, yumruklarla da kavgaya ediyorlar.”²⁸

Türk savaşına dair görüşler ve temalar çeşitlilik göstermekteydi. Resmî veya sadık çizgiler taşıyabildikleri gibi, eleştirel ya da sert bir şekilde karşıt da olabiliyorlardı.²⁹ Özellikle savaşın ilk yılında, neredeyse sayılamayacak kadar çok broşür, edebi eser ve gazetecilik ürünü yayımlandı. Türk savaşı, Viyana’da aylarca bir numaralı tartışma konusu oldu. Çeşitli yönleriyle şiddetli tartışmalara yol açtı. Öncelikle savaşın meşruiyeti sorgulandı. Saray raporlarına dayanan “sadık” savaş haberciliği iki temel argümana odaklandı: “adil savaş” ve Osmanlıların Avrupa’nın kalıtsal düşmanı olarak yok edilmesi gerektiği düşüncesi.³⁰ Bu tarih dışı küçümseyici düşman tasviri, 1788 yılı Viyana halkının tutumuna pek uymuyordu.

²²So die loyale Vaterlandschronik vom 21. Oktober 1788, S. 725.

²³Die Staatseinnahmen stiegen von 50 Millionen Gulden 1784 auf 66,4 Millionen 1792 an, der Anteil der indirekten Abgaben vergrößerte sich von 41 auf 56,2 Prozent. Die Steuerquote erreichte etwa zwölf Prozent des Bruttosozialproduktes (Sandgruber, Ökonomie, a. a. O., S. 222).

²⁴Vergleiche zum Beispiel Vaterlandschronik vom 12. Dezember 1788, S. 816: „Ueber diese Kriegssteuer aber schütteln die Oestreicher gewaltig die Köpfe. Jeder der vom Kunstflesse lebt, muß 12 vom Hundert bezahlen. Für die Beamten ist diß besonders traurig, da diese noch überdiß zehen Prozent zum Pensionsfonde von ihren Besoldungen liefern müssen. Z. B. Es hat einer 1000 Gulden Besoldung; so hat er zeither immer nur 900 Gulden empfangen; und nun muß er doch die Kriegssteuer von den vollen 1000 Gulden entrichten. Er erhält also nur 700 Gulden [...]“

²⁵Vergleiche Johann Pezzi, Skizze von Wien, 5. Heft, Wien- Leipzig 1788, S. 636. – Weithin wurde der Wunsch nach Frieden geäußert (vergleiche zum Beispiel Vaterlandschronik vom 21. Oktober 1788, S. 724: „Ein Blick nach Wien zeigt mir die grosse Kaiserstadt in zwo Partheien gespalten, wovon die Grössere Frieden mit den Türken wünscht [...]“).

²⁶Ernst Wangermann, Nulla salus bello. Zu einigen Auswirkungen der Aufklärungsliteratur in Österreich, in: Literatur und Kritik 1 (1966), Heft 5, S. 48–49; derselbe, The Austrian Achievement. 1700–1800, London 1973, S. 145.

²⁷Marianne Lunzer, Josephinisches und antijosephinisches Schrifttum, in: Erich Zöllner (Herausgeber), Öffentliche Meinung in der Geschichte Österreichs, Wien 1979, S. 54 (Schriften des Institutes für Österreichkunde. 34.).

²⁸Pezzi, Skizze, a. a. O., S. 635.

²⁹Vergleiche zum letzteren etwa (Anonym = Franz Xaver Huber,) Sonnenklarer Kommentar der sonnenklaren Buchstaben der neuen Gesetze, von Herrn Schlendrian, Oberster Richter zu Tropos, Wien 1788; derselbe, Herrn Schlendrians, Oberster Richter zu Tropos, Erklärung der Troposanischen Kriegsvorfälle, Wien 1788.

³⁰Vergleiche etwa (J. M.) Schweighofer, Betrachtungen über die Ursachen und Folgen des Türkenkriegs, Frankfurt- Wien 1788, o. S.; (Johann) Rautenstrauch, Ausführliches Tagebuch des itzigen Krieges zwischen Oesterreich und der Pforte, 1. Band, Wien 1788, S. 8; Kaspar Pilat, Christliche Betrachtungen über den gegenwärtigen Krieg des Erzhauses Oesterreich mit der Ottomanischen Pforte. An meine Landsleute in Böhmen, Prag 34 1788, S. 10.

Yüzyıllar süren tehditler nedeniyle bilinçaltında hâlâ var olan “acımasız, kanlı, zalim ve şeytani Türk köpeği” şeklindeki düşman imgesi, Johann Rautenstrauch gibi yazarlarca ön plana çıkarılmaya çalışılmışsa da bu tür çabalar pek etkili olmamış görünmektedir. “Barbar” teması, örneğin “Türklerin ulusal karakteri, gelenekleri ve askerî yapısı üzerine, Türk savaşı hakkında gözlemlerle birlikte” adlı broşürde eleştirel biçimde değerlendirilmiş ve düzeltilmiştir.³¹ Hatta “adil savaş” savunucusu J. M. Schweighofer bile, halkın duygularının resmi savaş kararlılığıyla uyuşmadığını, çünkü Türklerin yaklaşık elli yıldır dost olarak görüldüğünü kabul etmek zorunda kalmıştır.³²

Türk savaşının nedenleri hakkında kamuoyunun görüşlerinin hükümetin arzularına hiç de uymadığını, “*Neueste(n) Wiener Nachrichten*” (En Yeni Viyana Haberleri) gazetesindeki bir makale de göstermektedir. Bu makale önce yaygın eleştirileri aktarmakta, ardından ise bunlara karşı görüş bildirmektedir:

“Geçenlerde bir toplantıda, imparatorun Türklere karşı haksız bir savaş başlattığını söyledi; savaş ilanı sadece Rusya ile olan ittifaka dayanıyor; Alman İmparatorluğu, Ruslarla doğrudan bir bağlantıya sahip değil, dolayısıyla bu yalnızca Avusturya hükümdarının, sadece [devlet topraklarını genişletmeye yönelik] şahsi bir hayalidir [...] Politikaya ya da onun Machiavellizmine karışmak istemem ama tarih üzerinden sana gösteririm ki siyasi yargın hatalıdır...”³³

Özellikle yüksek eğitimli çevrelerde, son yıllarda Osmanlı İmparatorluğu’na karşı artan bir bilimsel ilgi oluşmuştur. Bu ilgi, 1754 yılında Viyana’da “Kraliyet ve İmparatorluk Doğu Dilleri Akademisi”nin kurulmasıyla başlayan samimi etnografik meraklardan, eğlenceli ve bilgilendirici seyahat anlatılarına, hatta hayranlığa kadar uzanmıştır. Örneğin Maria Theresia ve kızları Türk kıyafetleriyle resmedilmiştir. “Türk modası” özellikle sanatlarda yaygınlaşmıştır³⁴ ve müzikte de önemli yer bulmuştur. Prater’de herkes mehter müziği dinleyebilmekte³⁵, Viyana sahnelerinde ise Doğu, özellikle Türk temaları son derece popülerdi.³⁶

Zalim, şehvet düşkün, sarhoş Doğulu tasviri, artık edebiyat ve müzikte yerini, aydınlanma fikirleriyle özdeşleşmiş, hoşgörölü, cömert bir Sultan imgesine bırakmıştı. Bu figür, çoğu zaman, düşmanın oğlunu bile affedebilen “Bassa Selim” tipiyle temsil edilmekteydi.³⁷ “Saraydan Kız Kaçırma” operası — ki bu eser II. Joseph tarafından sipariş edilmiş ve 1782’de Viyana’da prömiyer yapmıştır — Mozart’ın yaşamı boyunca en büyük başarısı olmuştur: bestecinin ölümüne kadar 30 şehirde sahnelenmiş, beş dile çevrilmiştir.³⁸

Bu operada ve benzerlerinde en çok işlenen tema, Aydınlanma’nın, özellikle de hoşgörölünün mesajını yayan “asil Türk” figürüdür. “Saraydan Kız Kaçırma”da olduğu gibi, diğer eserlerde de, bir düzine yıl önce

³¹(Anonym,) Ueber den National ^ Charakter, die Sitten und Militair = Verfassung der Türken nebst Bemerkungen über den Türkenkrieg, s. 1. , 1788.

³²Schweighofer, Betrachtungen , a . a . O . , o . S .

³³(Fiktiver Brief von) „ Paul Esterhazi v. Galantha , aus dem Reiche der Todten an einen Minister eines deut- schen Hofes “ (Neueste Wiener Nachrichten vom 29 . Oktober 1788) .

³⁴Vergleiche dazu mehrere einschlägige Artikel im Sammelband : Die Türken und was von ihnen blieb , Wien 1978 ; Monika Kopplin , Tunica und Turquerien . Zur Entwicklung des Türkenbildes und Rezeption osma nischer Motive vom 15 . bis 18 . Jahrhun- dert , in : Exotische Welten- Europäische Phantasien . Katalog zur Aus- stellung des Instituts für Auslandsbeziehungen und des Württembergischen Kunstvereins , Stuttgart 1987 , S . 150- 163 ; Gerhard Ammerer , „ Türkenkopftechen “, Deckenfreskovon Christoph Lederwasch und Johann Michael Rottmayr , in : Salzburg Edition (Lose- Blatt- Sammlung) , herausgegeben vom Archiv Verlag , Wien 1994 , o . S .

³⁵Gerhard Croll , Die Entführung aus dem Serail , in : Wolfgang Amadeus Mozart 1791 —1991 . Das offizielle Internationale Magazin zur Zweihundertjahrfeier Mozarts , Paris 1991 , S . 48 .

³⁶Derselbe , „ Die Entführung aus dem Serail . . . in Musik gesetzt vom Herrn Mozart “, in : Peter Csobádi (Herausgeber) , Wolfgang Amadeus . Summa summarum . Das Phänomen Mozart : Leben , Werk , Wirkung , Wien 1990 , S . 179 .

³⁷Vergleiche dazu den Überblick von Maximilian Grothaus , Vorbildlicher Monarch , Tyrann oder Despot! Europäische Vorstel- lungen vom Osmanischen Reich zwischen Renaissance und Aufklärung , in : Frühneuzeit- Info 6 (1995) , Heft 2 , S . 181- 203 .

³⁸Wolfgang Amadeus Mozart , Die Entführung aus dem Serail , herausgegeben und kommentiert von Kurt Pahlen , München 1980 , S . 203 ; Margret Spohn , Alles getürkt . 500Jahre (Vor) Urteile der Deutschen gegen die Türken , Oldenburg 1993 , S . 57 . (Studien zur Soziologie und Politikwissenschaft .)

yayımlanan Lessing’in “*Nathan der Weise*” (Bilge Nathan) eserinden ilhamla, özellikle hoşgörü vurgusu ön plandadır.³⁹

1788 yılının ilk savaş yılında, Viyanalılar, bir yandan tiyatrodan Bassa Selim’in ideallerini izlerken, diğer yandan büyük bir ilgiyle Türk savaşına dair haberleri takip ediyorlardı. “*Wienerblättchen*” veya “*Neuester Rapport von Wien*” gibi hükümet yanlısı gazeteler olayları süsleyerek aktarırken, “*Neueste Wiener Nachrichten*” gibi yayınlar daha nesnel bir habercilik sunmaya çalışıyor ve savaşın yönetimiyle ilgili ciddi eksikliklere işaret ediyordu. Halkın neleri tercih ettiğini bir örnek gösterebilir: Savaş yanlısı, hükümet destekçisi yazar Johann Rautenstrauch’un “Avusturya ile Osmanlı Kapısı arasındaki mevcut savaşın detaylı günlüğü” adlı eseri, bu savaşın olaylarını “tam olarak aktarma” iddiasıyla yayımlanmış, ancak okuyucu bulamadığı için birkaç sayı sonra yayından kaldırılmıştır.⁴⁰ Bu durum, kamuoyunun resmî anlatımlara pek ilgi duymadığını, bunun yerine Rautenstrauch’un şiddetle eleştirdiği eleştirel yazıları okumayı tercih ettiğini göstermektedir.⁴¹ Özellikle büyük yankı uyandıran broşürlerden biri, Rousseau ve Herder’in yazılarına hâkim bir anonim yazar tarafından 1788’de kaleme alınan “Türk Savaşı Üzerine Bir Güven Sözü” başlıklı eserdir.⁴² Bu broşürde sıkça geçen anahtar sözcükler – “sefalet [...], ölüm silahları [...], düşmanlar [...], mezbahalar [...], ağlamak [...], baston [...], kan [...], kötü iblis [...], bela” (örneğin sayfa 6’da) – metnin tamamına yayılmıştır.

Ancak, bu küçük kitabın yarattığı hararetli tartışmanın kaynağı esasen bu sert ifadeler değil, yazarın hem imparatora hem de çarîçeye, hükümdarlıklarını keyfi dış politik eylemler için suistimal etme ve insan hayatı üzerinde keyfi kararlar verme hakkını açıkça reddetmesiydi:

“Kim emredebilir ki: sen ölmelisin, ben büyüyeyim ve daha geniş hükmedeyim diye? [...] Tüm dünyanın gözleri önünde bir adaletsizlik işlemek için korkunç bir küstahlık gerekir [...] Ey insanlığın düşmanları!”⁴³

Yazar, sadece hükümdarların vicdanına seslenmenin bu tür güç suistimallerine engel olamayacağını belirterek, bu düşüncelerden hareketle devrime açıkça çağrıda bulunmuş ve İngiltere’yi örnek göstermiştir:

“İçimizde bir duygu vardır, hak ve haksızlık duygusu; buna akıl ve cesaret eklenirse, insanlar kendilerini kurtarır. Bazı yerlerde bunu başardılar bile. Haksızlığa karşı canlı bir duygu ile harekete geçenler, despotizmi devirdiler. İngiltere tarihi bize fazlasıyla göstermektedir: bir halk topluluğu neler yapabilir! Hükümdarın halkın edilgenliğine ihtiyacı vardır; aksi hâlde bir arı gibi iğnesiz kalır [...] Peki en iyi yönetim biçimi nedir? Sınırlı monarşi. Hükümdarın, tebaasının mülklerinin belli bir kısmı üzerinde egemenliği olsun; fakat onların yaşamı üzerinde söz hakkı olmasın.”⁴⁴

³⁹3 Darauf wird in der Literatur seit langem hingewiesen , vergleiche zum Beispiel Walter Preibisch , Quellen- studien zu Mozarts „ Entführung aus dem Serail “. Ein Beitrag zur Geschichte der Türkenoper, Phil . Diss . , Halle a . d . Saale 1908 : vergleiche auch Stefan Kunze , Mozarts Opern , Stuttgart 1984 , S . 177 ff.

⁴⁰Kurt Strasser, Die Wiener Presse in der Josephinischen Zeit, Wien 1962 , S . 92 .

⁴¹So brachte Rautenstrauch im 4 . Heft seines „ Ausführlichen Tagebuchs . . . “ , a . a . O . , S . 375- 390 , eine „ Kurze Uübersicht und Beurtheilung einiger über den itzigen Krieg bisher erschienenen Schriften “ , die kein positi- ves Wort für andere Berichterstatter fand . Bei einem Konkurrenten fehlte der rote Faden und fielen ihm Sprach- und Druckfehler auf (Vollständige Geschichte des itzigen Krieges zwischen Oesterreich , Rußland und der ottomannischen Pforte von 1788) , beim anderen wünschte er sich die Weglassung von „ überflüssigen Dingen “ und die Einbeziehung „ zweckmässige (r) Materialien “ (Ueber die österreichisch- russisch- türkische Kriegsbege- benheiten des Jahrs 1788 . In Briefen von J . W . v . Bourscheid) . J . M . Schweighofer stellte er überhaupt als Phan- tasieret hin : „ Der Mann weiß Dinge , die ausser ihm Niemand bekannt sind [. . .] Indes haben die politischen Schriften dieses Mannes mit den Aussprüchen des delphischen Orakels viele Ähnlichkeiten , denn Niemand kann daraus klug werden . “ (J . M . Schweignofers Politischer Zuschauer , derselbe , Wöchentliche Beyträge zur Geschich- te des gegenwärtigen Feldzugs der Oesterreicher und Russen wider die Türken) , während der vielgelesene „ Unpar theyisch geographisch = historische Kriegsweiser “ von Rautenstrauch als ein „ in der holperndsten undeutlichsten Sprache dahin geklekstes mit dem erbärmlichsten Unsinn vermishtes Blatt “ charakterisiert wird , in dem „ Sprache und Verstand [. . .] so nothzüchtigt [sic !] (sind) , daß man die Grausamkeiten der Türken beynahe darüber verges- sen könnte “ .

⁴²(Anonym .) Ein Wort im Vertrauen überden Türkenkrieg, 1788.

⁴³Ebenda , S . 13 und 17 .

⁴⁴Ebenda , S . 25 .

Bu metnin etkisi çok büyüktü; dönemin basını da bunu teyit etmektedir.⁴⁵ Çoğu Viyana gazetesi bu kısa ama oldukça hassas kitapçığı okuyucularına tanıtmış, ancak bazıları bu radikal fikir ve ifadelerle nasıl başa çıkacaklarını bilememiştir. Bu yüzden bazı gazeteler, sadece kısa alıntılar yayımlayarak değerlendirmeyi okuyuculara bırakmıştır.⁴⁶ Bu tür broşürlerin sahip olduğu siyasi yıkıcılık dönemin insanları tarafından açıkça görülmüştür. Sansüre karşı hoşgörülü bilinen imparator bile kamuoyunun gücünü hafife almamış ve benzer eleştirel bir uçuş yazısını yasaklamıştır. Bu yazıda, Türk savaşının yol açtığı mali yükler nedeniyle Avusturya’nın tamamen iflas ettiği bir gelecek tasviri yapılmakta ve şöyle denmekteydi: “Kilise hazineleri harcandıktan sonra, şimdi tebaaların mülklerine el uzatılıyor ve tüm devlet bir dilenciler yurduna çevriliyor.”⁴⁷ Viyana’da 1788 yılında yayımlanan savaş şarkıları derlemelerinde yer alan propaganda çeşitliliği, tamamen hükümet yanlısı, parlak örneklerden — örneğin “Kapı’ya Karşı Seferde İmparatora Asillerin Sesi”⁴⁸ veya “Joseph’in Kahramanları İçin Türk Seferlerindeki Savaş Şarkıları”⁴⁹—, son derece antijosephinci, karanlık tonlara kadar uzanıyordu. Bu derlemelerde “Savaş Furiesi” adlı şiir, “Avusturya ve Türk Savaş Şarkıları”⁵⁰ başlıklı koleksiyonun ilk şiiri olarak karşımıza çıkar. “Türk Savaşının Başlamasında Bir İnsan Düşmanının Fantezisi” adlı başka bir şiir, toplumsal düzen ve birey için felaketin resmini çizer:

"Sen, savaş! Bu kutlama şölenimi senin onuruna düzenledim,

Al yanına açlığı ve vebayı, götür yukarı dünyaya.

[...]

Kulübeleri, şehirleri ve şatoları yak,

Kaleleri havaya uçur,

Çocuklara, kadınlara ve erkeklere

Yıkıntılar arasında bir mezar hazırla.

[...]

Vatanımdan ne gördüm ki,

Hayatımı feda etmeliyim!

Hayatımı! – bir Türk çetesine! –

Söyleyin, kardeşlerim, söyleyin, bu delilik değil mi?”⁵¹

Bu dizelerde, halkın istemediği, ağır bedeller ödediği ve anlam veremediği bir politikaya karşı duyduğu isyan motifi tüm açıklığıyla ortaya konmaktadır.

Kaiser’in dış politikasına yönelik ciddi edebi ve gazetecilik eleştirilerinin yanı sıra, 1788 Kasım’ında ilan edilen savaş vergisini hicveden satirik broşürler de yayımlandı. Bunlar arasında Joachim Perinet’in küçük kitabı “*Liliput Vergi Beyannamesi*” yer alır. Bu broşürde, toplumun farklı sınıflarından ve mesleklerinden insanlar ile çeşitli hayvanlar, vergi beyannamelerini (Fassion) verir ve bu “kurbağa vergisi”ne — ki “bu küçük canavarların yok edilmesi”⁵² için toplanmaktadır — neden katkı sağlayamayacaklarını açıklamaya çalışırlar.

⁴⁵Vergleiche etwa einen diesbezüglichen Hinweis in der „Allgemeinen Deutschen Bibliothek“: „Diese Schrift hat viel Aufsehen gemacht.“ (Allgemeine Deutsche Bibliothek Band 93/2, 1790, S. 592).

⁴⁶Ebenda, S. 591–592; Der deutsche Zuschauer, Band VII/21, 1788, S. 326–336 (direkte und referierte Zitate); zwei Rezensionen mit zunächst einer nur sprachlichen, später auch einer inhaltlichen Kritik in der Oberdeutsche(n) allgemeine(n) Litteraturzeitung von September 1788, S. 1752, und vom 30. November 1789, S. 996–997; grundsätzlich zustimmend: Christian Friedrich Daniel Schubart, Gang des Türkenkriegs, in: Ge- sammelte Schriften und Schicksale, 8. Band, Stuttgart 1840, S. 163; Lorenz Hübner, Lebensgeschichte Josephs des Zweyten, Kaisers der Deutschen, oder Rosen auf dessen Grab, 2. Band, Salzburg s. a., besonders S. 481.

⁴⁷Ein Original konnte nicht aufgefunden werden, zitiert nach Vaterlandschronik vom 16. Dezember 1788, S. 842.

⁴⁸Franz Schram, Die Stimme der Edlen an den Kaiser im Feldzuge wider die Pforte 1788, Wien s. a. [1788]. – Die Sorge der „Edlen“ galt vor allem dem Wohlbefinden Josephs II. (vergleiche etwa S. 4).

⁴⁹(Anonym), Kriegslieder für Josephs Helden, bey den Feldzügen gegen die Türken, s. 1., 1788, S. 12.

⁵⁰Die Kriegsfurie, in: Oesterreichische und türkische Kriegslieder, Wien 1788, S. Iff.

⁵¹Phantasie eines Menschenfeindes bey dem Ausbruch des Türkenkriegs. Ein Fragment, in: ebenda, S. 70ff. (Zitate: S. 74).

⁵²Joachim Perinet, Liliputische Steuerfassion, Wien 1789, S. 4.

Bu hicivli anlatının etkisi, sadece kelime oyunları ile değil, aynı zamanda çeşitli josephinci reformlara yapılan göndermelerle artmaktadır:

“Bir celladın beyanı.

Liliput'ta övülen aydınlanmadan bu yana artık kimsenin kafası kesilmediği için işim kalmadı.”⁵³

[...]

“Bir yeni askerin beyanı.

Asker sınıfına ait olduğum için kurbağa vergisinden muafım, çünkü yakında vatan için kafa vergisi ödemem gerekebilir.”⁵⁴

[...]

“Bir masonun beyanı.

Servetim bir sırdır.”⁵⁵

[...]

“Bir meyhanecinin beyanı.

Asker toplama yüzünden pek çok müşterimi kaybettim ve kısa süre önce en güzel iki lokmamı da koparıp götürdüler. Bu nedenle kazancım engellendiğinden net bir beyan veremem.”⁵⁶

[...]

“Liliput Vergi Beyannamesi'nin yazarı olarak beyanım:

Bu yazının bana ne kadar kazandıracağını henüz bilmediğimden, net bir beyan veremem.”⁵⁷

Çok daha ince bir yaklaşımla ve boşuna Karl Kraus'un “*İnsanlığın Son Günleri*” adlı eserine benzetilmemiş olan, yaklaşık aynı dönemde yazılmış üç perdelik tiyatro oyunu “*Savaş Vergisi*”⁵⁸, bu sorunu ele almıştır. Oyun, Lessing ve Herder'in Aydınlanma fikirlerinin Viyana'daki etkisini de yansıtır.

Oyunda, özellikle dikkat çeken, aşırı yemeğe düşkün üç küçük memurun, meyhane sahnesindeki ironik-satirik tartışmalarıdır. Bu memurlar, geçen yılın (1788) pek de parlak olmayan seferini ve savaş vergisinin getirdiği yükleri konuşurlar. Ancak oyunun ana karakteri Marianne, Hofrat von Lamberg'in kızıdır ve yazarın ideallerini temsil eder. Marianne, *Emilia Galotti*'yi sevmekte ve Rousseau'nun insan kanı dökülmesine duyduğu tiksintiyi paylaşmaktadır. Erkek kardeşi Türk savaşında teğmen olarak görev yaparken kahramanlık hikâyelerini anlattığında buna karşı çıkmaktadır.⁵⁹ Zengin amcası, savaş vergisinin yarattığı maddi zorlukları gerekçe göstererek Marianne'e vaat ettiği çeyizi vermeyi reddeder. Tam bu sırada, yardım eli uzatan “kurtarıcı” olarak bir Türk ortaya çıkar. Bu adam, değerli atı ile birlikte esir alınmış ve Viyana'ya getirilmiştir. Bassa Selim'e benzer bir biçimde cömertlik sergileyerek, atını satar ve bu sayede evliliğin gerçekleşmesini sağlar.⁶⁰ Bu iyilik karşısında ve meşru bir savaş sebebinin açıkça olmaması karşısında, oyunun sonunda herkes hemfikir: “Ah, keşke bu büyük gerçek tüm savaşan güçlerin kulağına küpe olsa! — ‘Savaş hiçbir iyilik

⁵³Ebenda, S. 17 (Anspielung auf die Abschaffung der Todesstrafe).

⁵⁴Ebenda, S. 21. – Das Militär war generell von der Steuer befreit. – Perinet hält sich in der Form des Vorbringens der Gründe (vage) an die im Gesetz vorgesehenen und dort auch in Beispielen erläuterten Schreiben von Personen mit nichtsteuerbaren Vermögen oder Einkommen, die jeweils mit „Ich Endesgefertigter [...]“ zu beginnen hatten.

⁵⁵Ebenda, S. 27.

⁵⁶Ebenda, S. 58 (Anspielung auf die Prostituierten- Razzien und die Kopfschur der Freudenmädchen im Gefängnis).

⁵⁷Ebenda, S. 104.

⁵⁸(Anonym,) Die Kriegssteuer. Ein Schauspiel in drei Aufzügen, nach einer wahren Geschichte gearbeitet, den Willigen zum Vergnügen, und dem Murrenden zur Belehrung, während dem Winter- Quartiere aufzufuhren, Wien 1789.

⁵⁹Ebenda, S. 46.

⁶⁰Ebenda, S. 69.

getirmez!”⁶¹ Broşür seli ortamında, 1780’lerin gösteri ve okumaya düşkün Viyana’sında eleştirel gravürler, alegorik resimler ve karikatürler de satış rekorları kırmıştır. En başarılısı, yüzlerce güncel olay gravürü üreten baskı ustası ve imtiyazlı yayıncı Hieronymus Löschenkohl’dur. Böylece “Josephin döneminin görsel haberci”si haline gelmiştir.⁶² Löschenkohl, Türk savaşının görsel olarak da kârlı bir şekilde pazarlanabileceğini anlamış, törensel sahneler, savaşlar, haritalar, planlar gibi görüntüler basmıştır.⁶³ Barışa kadar, 200’ün üzerinde tekil sahne üretmiştir.⁶⁴ Viyanalılar bu gravürleri uygun fiyatlarla satın alabilir, hem bilgi edinebilir hem de koleksiyon yaparak ya da tartışmalara katılarak bu nesneleri değerlendirebilirler. Ancak Löschenkohl’un çalışmaları oldukça taraflıdır: Sadece Avusturya ve Rus ordularının zaferlerini göstermiş, askerî yenilgileri, stratejik hataları, salgın hastalıkları ve diğer sorunları tamamen görmezden gelmiştir.⁶⁵

3. Peki, geniş kamuoyu bu — örneklerle gösterilen — propagandist yayıncılık ve eleştirel edebiyata nasıl tepki verdi? O döneme ait tanıklıklar az olsa da, mevcut olanlar tartışmanın ne kadar şiddetli yürütüldüğünü net bir şekilde göstermektedir.

Sadece Pezzi’nin yukarıda alıntılanan meyhane kavgalarına dair gözlemleri değil, “*Neueste Wiener Nachrichten*” gazetesindeki bir başka rapor da bu durumu ortaya koymaktadır:

“Bu ne gürültü, ne uğultu! Türk yanlısı, Türk karşıtı; imparator yanlısı, imparator karşıtı — kavgalar, çekişmeler, akıl yürütmeler, saçmalamalar...”⁶⁶ Bazı gazetelerin özellikle rağbet gördüğü ve halk arasında çok okunduğu belgelenmiştir. Örneğin, “*Kriegsweiser*” (Savaş Rehberi) gazetesi için haftalık opsiyon kuponları çıkarılmıştır; bu kuponlarla okuyucular her Cuma saat 18:00’de şehrin merkezindeki “Küçük Posta Merkezi”nden en son sayıyı alabiliyordu.⁶⁷ Viyana’daki gazete okuma çılgınlığı, Rautenstrauch’un “Viyana Gazetesi’ne Ek Olarak Yayımlanan Savaş Raporları Hakkında Notlar” adlı anonim broşüründe bile geçmektedir. Orada şöyle denir: “Viyana’nın tüm sınıf ve mesleklerinden insanlar sabırsızlıkla [bekliyor]... Binlerce kişi sabahları ofislerinde, bir ek çıkacak mı diye soruyor”.⁶⁸ Yazar, okuyucu kitlesinin “her türden insan”dan oluştuğunu özellikle vurgular, buna “taşradan gelen postacılar” da dahildir.⁶⁹ Bunlar gazeteyi okuyor, ancak içeriğini pek anlamıyorlardı. Rautenstrauch’a göre, vatanseverlik ve Aydınlanma sayesinde “en alt sınıflar bile burada yayımlanan savaş materyallerini gördükten sonra halkın aydın kesimleriyle aynı kanaate vardı”.⁷⁰ “Türk Savaşlarının Tüm Tarihi” adlı başka bir anonim broşür⁷¹ de özellikle eleştirel metinlerin daha çok okunduğunu ve mevcut Türk savaşında birçok insanın farklı düşündüğünü belirtir. Neden olarak da yine hoşgörü, basın özgürlüğü,

⁶¹Ebenda , S . 118.

⁶²Robert Waissenberger , Die Zeit, in der Hieronymus Löschenkohl wirkte, (Einleitung) in : Reingard Witzmann , Hieronymus Löschenkohl. Bildreporter zwischen Barock und Biedermeier, Wien 1978 , S . 5 .

⁶³Sammlungen von Löschenkohl- Blättern über den Türkenkrieg finden sich in Wien etwa im Historischen Museum der Stadt Wien und im Kriegsarchiv . In der niederösterreichischen Landesausstellung (Melk 1980) wurden Türken-Stiche aus dem Graphischen Kabinett in Göttweig und dem Budapester Magyar Nemzeti Museum gezeigt (vergleiche : Österreich zur Zeit Kaiser Josephs II. Mitregent Kaiserin Maria Theresias, Kaiser und Landesfürst , Katalog zur niederösterreichischen Landesausstellung in Melk , Wien 1980 , S . 672- 673 ; Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums . N . E 93 .)

⁶⁴Witzmann , Löschenkohl, a . a . O . , S . 19 .- Löschenkohl blieb allerdings nicht der einzige , der den Türkenkrieg in Bilder faßte ; vergleiche etwa die künstlerisch wenig anspruchsvollen Bild- und Texthefte : Der Türkenkrieg in Bildern , oder Vorstellung der wichtigsten Vorfälle, welche während den im Jahre 1788 entstandenen Kriege vorgefallen sind , 3 Hefte (mit je 10 ,Vorstellungen) , Prag- Wien s . a .

⁶⁵Vergleiche Gerhard Ammerer , „ Scherz und Ernst bey einem zwischen den Drey Kayser-Höfen , Rußland , Oesterreich u : der Ottomannischen Porte angestellten Triset Spiel “ — Ein allegorischer Kupferstich zum Türkenjahr 1788 und die öffentliche Diskussion , in : Homo Ludens . Der spielende Mensch V (1995) , S . 288 .

⁶⁶Neueste Wiener Nachrichten vom 1. Oktober 1788 , S . 4 .

⁶⁷Darauf verwiesen wird jeweils auf den Titelblättern des „ Unpartheyischen, geographisch = historischen Kriegsweisers “, 1788 .

⁶⁸(Johann Rautenstrauch ,) Erinnerungen wegen der über die itzigen Kriegsvorfälle bisher erschienenen besondern Beylagen zur Wienerzeitung , Wien s . a . [1788] , S . 5 .

⁶⁹Ebenda , S . 6- 7.

⁷⁰Ebenda , S . 13 .

⁷¹Geschichte aller Türkenkriege in Ungarn , in einem Auszuge , nebst einigen Bemerkungen , den jetzigen Türkenkrieg betreffend, und einer unpartheyischen Beleuchtung einiger schiefen Beurtheilungen desselben , besonders der bekannten Schrift: ein Wort im Vertrauen über den Türkenkrieg, Frankfurt- Leipzig 1788.



gazetecilik ve özellikle Aydınlanma’yı gösterir.⁷² 1788’in ilk savaş yılı olaylarına yönelik kamuoyunun çoğunlukla eleştirel, hatta son derece olumsuz yaklaştığı, raporlardan, broşürlerden ve özel yazışmalardan açıkça anlaşılmaktadır:

“İnsanlar Türkler için dua ediyor, Joseph II için değil. Bu savaş adaletsiz ve Avusturya’nın nankörlüğünü gösteriyor; bu asla unutulmayacak”⁷³ deniyordu bir özel mektupta. Yabancı bir elçi ise şunu bildirmişti: “Halk, Avusturya’nın başarısızlıklarından neredeyse gerçek bir mutluluk duyuyordu”.⁷⁴ Askerî başarıların gecikmesi (ve Türk vergisinin yürürlüğe girmesinden önce), genç Arşidüşes Elisabeth Ekim 1788’de ordunun başındaki komutana dair halkın hissiyatını şöyle özetlemiştir: “Lacy Viyana’ya gelmeye cesaret edemez, herkes ona öfke duyuyor”.⁷⁵ Hatta bu dönemde, Lacy’nin malikanesi önünde toplanan “ayak takımı” taşlı saldırılar düzenlemiş, bahçesindeki Mars heykeline geceleri bir uyku başlığı geçirildiği bile bildirilmiştir.⁷⁶ II. Joseph hasta bir adam olarak Viyana’ya döndüğünde, benzer bir alay dalgasına maruz kaldı. Rezidans kentinin duvarlarına ve sütunlarına aşağıdaki gibi kötü yazılmış, ancak alaycı-satirik bir bildirge asılmıştı:

“Ne olacak
bizim beyefendiyle,
sahadan dönüyor
ne sağlığı var ne parası.
Ekmek ve un bu kadar pahalıyken
bir de azizler gibi savaş vergisi istiyor.
Belli oluyor ki yönetemiyor,
onu emekliye ayırmak gerek.
Peki, ama emekliliği ne olacak?
Henüz 9 yıldır görevde, hiç hakkı yok.”⁷⁷

Joseph biyografisini kaleme alan Groß-Hoffinger, halkın saray kapıları önünde savaş vergisine karşı düzenlediği bir gösteriden bile söz eder.⁷⁸ Polis raporları da savaşın ve imparatorun ciddi şekilde popülerlik kaybettiği konusunda hemfikir.⁷⁹

4. Bu kısa açıklamalar, 1788’de Viyana’da coşkulu bir savaş havasının hakim olmadığını açıkça göstermektedir. Peki bu bağlamda Wolfgang Amadeus Mozart’ın bir vatansever savaş şarkısı bestelediği ve bu şarkıyla Viyana halkının beğenisini kazanmayı umduğu nasıl düşünülebilir?

Bu komik, kıt’alı şarkının melodik yapısı, çok daha makul bir yoruma işaret etmektedir. Genç Mozart, kendisinden yaşça büyük Joseph Haydn ile dosttu⁸⁰; onu büyük bir saygıyla takip ediyor, birlikte müzik yapıyorlardı. Mozart, Haydn’in eserlerini büyük bir dikkatle inceliyor, onun eserlerini dinlemek için her fırsatı değerlendiriyordu. Bu bağlamda Mozart’ın, 1785/86 yıllarında Kumpf ve Schikaneder tiyatro topluluğunun 21 kez sahnelediği Haydn’in “*La vera costanza*” (günümüzdeki adıyla “*List ve Aşk*”) operasının Viyana’daki bir

⁷²Vergleiche auch die Renzension dieser Broschüre in der Oberdeutschen allgemeinen Litteraturzeitung vom 30 . November 1789 , S . 993 –996 .

⁷³Mitrofanov , Joseph II , a . a . O . , S . 212.

⁷⁴Ebenda , S . 212 .

⁷⁵Zitiert nach Kotasek , Feldmarschall Graf Lacy , a . a . O . , S . 179 .

⁷⁶Vergleiche Mitrofanov , Joseph II , a . a . O . , S . 369- 370 .

⁷⁷Zitiert nach Sebastian Brunner , Der Humor in der Diplomatie und Regierungskunde des 18 . Jahrhunderts, Wien 1872 ; Erklärung der letzten Zeile : der todkranke Joseph II . hat nach seinem eigenen Pensionsnormale aus dem Jahre 1781 noch keinen Pensionsanspruch (Prätension = Prätention = Anspruch) , da er noch keine zehn Jahre sein Amt bekleidet .

⁷⁸Groß- Hoffinger , Lebens- und Regierungsgeschichte, a . a . O . , S . 128 .

⁷⁹Ernst Wangermann , From Joseph II to the Jacobin Trials . Government Policy und Public Opinion in the Habsburg Dominions in the Period of the French Revolution , Oxford 1969 , S . 30 .

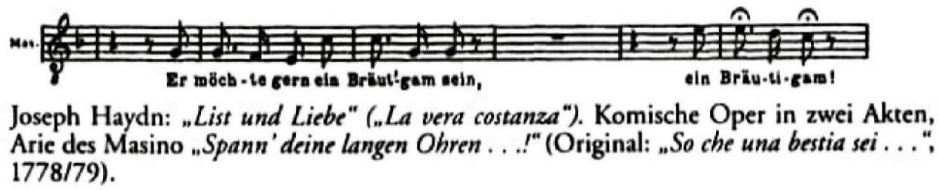
⁸⁰Vergleiche zum Beispiel Friedrich C . Heller , Joseph Haydn — eine Künstlerfreundschaft , in : Csobadi , Wolfgang Amadeus, a . a . O . , S . 56 –60 .



temsilini izlemiş olması çok muhtemeldir.⁸¹ Diğer birçok eserde olduğu gibi⁸², Mozart burada da Haydn’a ait bir melodik diziyi hafifçe değiştirerek ve farklı biçimde enstrümente ederek kullanmış gibi görünmektedir. Mozart’ın “Savaş Şarkısı”nın en azından bir bölümü, Haydn operasındaki Masino adlı karakterin, kız kardeşine talip olan köylü budalasını alaya aldığı bir aria dizisini andırmaktadır. Metin, Johann Wilhelm Ludwig Gleim gibi büyük bir hümanistin ama zayıf bir şairin kaleminden çıkmıştır. 1776’da ilk kez “*Was ich seyn möchte*” (“Ne olmak istedim”) başlığıyla basılmıştır.⁸³ Mozart, metni bazı ufak farklar dışında neredeyse birebir almış, sadece ilk dizedeki “*Ich möchte wohl der Kaiser sein, der Kaiser sein*” kısmını iki kez tekrar ederek Haydn’ın “*Er möchte gern ein Bräutigam sein, ein Bräutigam*” (O damat olmak istiyor, bir damat!) biçimindeki aria sekansına uyarlamıştır.

Şekil 1

Joseph Haydn: ‘Kurnazlık ve Aşk’. İki Perdelik Komik Opera, Massino’nun ‘Uzun Kulaklarını Burk...’ ariasından sözler: Damat olmak istiyormuş, Bir gelin-damat.



Şekil 2

W. A. Mozart: ‘İmparator Olmak İstedim’. Bas ve Orkestra İçin Bir Alman Savaş Şarkısı, KV. 539, 5 Mart 1788, Metin: Johann Wilhelm Gleim.



Haydn’ın ariasında bu bölümden sonra şu sözler gelir:

“Ahmaklık yalnız kalmak istemez, iki kişi olmak daha iyidir [...] Dinleyin, sevgili insanlar, size ne diyeceğim: eskiden nasılsa şimdi de öyle, dünya delilikle doludur.”⁸⁴

Mozart’ın melodik-ironi dolu bu seçimi, hem besteci (Mozart) hem de şarkıcı (Baumann) tarafından Viyanalı müzikseverlerce kolayca anlaşılabilir, en azından bir tebessümle karşılanabilecek bir mesaj olarak tasarlanmış olabilir. Eğer bu yorum kabul edilirse, şarkı tam anlamıyla bir parodi olarak değerlendirilebilir.⁸⁵ Bu müzikal yönün yanı sıra, savaşın Viyana halkı nezdinde popüler olmaması da Mozart’ın Türk savaşına vatanseverce bir yaklaşım içinde olmadığını düşündürür. Bunun bir diğer güçlü kanıtı ise, Mozart’ın 1788 yılında, savaşın dehşetini dile getiren ve barış çağrısı yapan, açıkça antijosephinci olan “Avusturya ve Türk

⁸¹Zwischen 1786 und 1792 wurde die Oper zumeist auf deutsch als „Der flatterhafte Liebhaber“, „Der Sieg der wahren Beständigkeit“ oder „Die wahre Beständigkeit“ in Preßburg, Wien (Vorstadt Landstraße), Pest und Brunn gespielt (vergleiche Georg Feder, La vera costanza. Drama giocoso per musica, in: Pipers Enzyklopädie 96 des Musiktheaters, Band 2: Werke. Donizetti- Henze, München- Zürich 1987, S. 754).

⁸²Vergleiche H. C. Robbins Landon, Mozart und Haydn, in: Zaubertöne, a. a. O., S. 485- 486.

⁸³Dieser Titel in der ersten Sammlung sämtlicher Werke: Johann Wilhelm Ludewig Gleim’s Lieder, her- ausgegeben von Wilhelm Körte, 2. Band, Halberstadt 1811, S. 42 (Reprint: Hildesheim- New York 1971); in der Werkausgabe Mozarts als Vorlage unter dem Titel „Meine Wünsche an unseren deutschgesinnten grossen Kaiser“ genannt (NMA II/7, Band 4, Kassel etc. 1972, S. X).

⁸⁴Joseph Haydn, „List und Liebe“ („La vera costanza“), Nummer 5. Arie des Masino: „Spann deine langen Ohren . . .“

⁸⁵So Badura-Skoda, Personal Contacts, a. a. O., S. 420. - Die Autorin nimmt auch an, daß es sich dabei um eine subtile Revanche am Kaiser, der Mozart nicht angestellt hatte, handeln könnte. Doch ist in der Wis- senschaft die Frage nach wie vor umstritten, ob Mozart nach einer ersten kurzen Periode in Wien überhaupt eine Stelle bei Hof angestrebt hat.

Savaş Şarkıları”⁸⁶ adlı derlemeye abone olmasıdır. Finansal sıkıntıların pençesinde olan bir kişinin — ki Mozart o dönemde borç içindeydi⁸⁷ — eğer savaşı destekliyor olsaydı böyle bir derlemeye ön sipariş vermesi ne kadar olasıdır? Bizce, hiç olası değildir.



Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Teşekkür	Arkamda her zaman desteklerini hissettiren canım aileme, doktora eğitimi ders dönemim boyunca gösterdikleri anlayış, sabır ve emek için İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı’ndaki tüm hocalarıma ve yurt dışı çalışmalarımı finanse eden TÜBİTAK-BİDEP’e sonsuz teşekkür ederim.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	TÜBİTAK-Bidep 2214-A Doktora Sırası Yurt Dışı Araştırma Bursu tarafından desteklenmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Acknowledgment	I would like to express my endless gratitude to my dear family who have always supported me, to all my professors at Istanbul University State Conservatory for their understanding, patience and effort throughout my doctoral education, and to TÜBİTAK-BİDEP for financing my studies abroad.
Conflict of Interest	The author have no conflict of interest to declare.
Grant Support	Supported by TUBITAK-Bidep 2214-A International Research Scholarship for Doctoral Degree.

Yazar Bilgileri **Fatma Gökçe Çiçek Tuğ**

Author Details ¹ Viyana Müzik ve Sahne Sanatları Üniversitesi, Institut für Musikwissenschaft und Interpretation, Viyana, Avusturya

 0000-0001-5516-9071  gokcecipektug@gmail.com

Kaynakça | References

Ammerer, G. (1996). *"Ich möchte wohl der Kaiser sein" (KV 539) - ein yurtsever Kriegslied?* <https://digibib.mozarteum.at/urn:nbn:at:at-moz:2-61448>.

⁸⁶Diese Liste ist als Vorspann abgedruckt in den „Oesterreichischen und türkischen Kriegsliedern“, Wien 1788.

⁸⁷Vergleiche etwa den Brief an seinen Logenbruder Johann Michael Puchberg vom 27. Juni 1788 (Faksimile-Ausgabe des Briefes mit Übertragung und Kommentar von Rudolph Angermüller, Salzburg s. a. [1986], Internationale Stiftung Mozarteum; auszugsweise auch bei der Objektbeschreibung des Briefes, vergleiche derselbe, in: Mozart. Bilder und Klänge. Katalog zur 6. Salzburger Landesausstellung im Schloß Kleßheim vom 23. März bis 3. November 1991, Salzburg 1991, S. 330).

